

Constituirea primei formațiuni politice românești din Monarhia Habsburgică

The Constitution of the First Romanian Political Formation from the Habsburg Monarchy

Doru Sinaci,
Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici”, Arad

Abstract

In the conditions of establishing the Austro-Hungarian compromise, as governing modality of the Habsburg Empire, the reorganization of political life for Transylvanian Romanians was becoming a necessity. The fact that the first action of political organization of the Transylvanian Romanians was taken at Arad, is not a matter of chance, but it is registered in the context of the importance that our city situated on the banks of the river Mures played in the social, economic and cultural life of the Romanians submissive to the emperor.

Key words: *Arad, political life and organization, necessity, importance.*

„Romanii din comitatulu Aradului au formatu in unanimitate unu comitetu a direge actiunea natiunala. Corespondenti'a noastră mai la vale descrie otaririle adunantie facute in cea mai buna contielegere. Ne retienemu a comentá fapt'a, securi ca romanii de pretotindene o vor precepe, o vor salutá, vor incercá imitarea. Romaniloru aradani se cuvine onórea iniciativei!”¹. Cu această informație despre inițiativa fruntașilor arădeni de a pune bazele primei structuri politice a românilor din Monarhie - scrisă în inconfundabilul stil ciparian, fără diacritice, cu „u” final și cu apostroafe - se deschidea ziarul „Albina”² în preajma Crăciunului anului

---

¹ *Albina*, anul II, nr.139-240, din 20 decembrie 1867/1 ianuarie 1868, *articol de fond*, datat: Viena, 19/31 decembrie 1867, nesemnat.

² Ziarul „Albina” apare pe 27 martie/8 aprilie 1866 la Viena, fiind susținut financiar de către familia Mocioni. Publicația își propune să promoveze unitatea culturală și politică a românilor din Imperiul Habsburgic. Din anul 1869 ziarul „Albina” își mută redacția la Budapesta, în primul rând din cauza taxelor poștale ridicate, iar în anul 1876 își încetează apariția. (Vezi: George Cipăianu, „Vincențiu Babeș (1821-1907)”, Editura Facla, Timișoara, 1980, pp.112-113; vezi și Radu Sinaci, „Alexandru Mocioni – incursiuni muzicale”, Editura Mirador, Arad, 2009, p. 12).

1867. Tot din ziarul patronat de către distinsa familie Mocioni și tipărit, la acea vreme, la Viena, aflăm că prima încercare a românilor arădeni de a se constitui într-un partid național se petrecuse încă pe data de 18 februarie 1867, când „romanii din comitatului Aradului si-au preceputu missiunea. Straformarile cele aduncu taietóre in viéti'a politica a imperiului si cu deosebire in a Ungariei, ne impun o detorintia a ne ingriji de viitoriulu nostru natiunalu. Reverss. D. Mirone Romanu a conchiamatu pre barbatii inteliginti din comitatulu Aradului la o conferintia natiunala pe 28 febr. St.n. la Aradu, cu scopu, ca se ne intielegemu cu totii la o direptiune, ce am avé a o urmá in afacerile nóstre municipale”³.

În condițiile instituirii compromisului austro-ungar, ca modalitate de guvernare a Imperiului Habsburgic, reorganizarea vieții politice a românilor transilvăneni devenea o necesitate. Faptul că această primă acțiune de organizare politică a românilor transilvăneni apare la Arad nu este rodul întâmplării, ci se înscrie în contextul importanței pe care o juca orașul de pe malurile Mureșului în viața socială, culturală, economică și politică a românilor supuși Împăratului. Aici, la Arad, funcționa încă din anul 1812 Preparandia, instituție de învățământ care pregătea preoți și învățători pentru întreaga zonă a Banatului și Crișanei, după cum tot aici se găsea și „Episcopia Ortodoxă a Aradului, Orăzii Mari, Ienopolei, Hălmagiului și părților adnexe din Banatul timișan”. Nu în ultimul rând, comitatul Aradului era unul majoritar românesc⁴, elita locală devenind tot mai mult animatoarea mișcării naționale, fenomen larg răspândit în Europa la sfârșitul secolului al XIX-lea⁵.

În alocuțiunea de deschidere a conferinței naționale arădene din februarie 1867, protosinzelul Miron Romanul⁶ menționa faptul că „de la

---

³ *Albina*, anul II, nr.18-125, din 12/24 februarie 1867, pag. 2, articolul „Conferinti'a natiunala romana in Aradu”, I, nesemnat.

⁴ Ioan Russu-Șirianu, *Românii din statul ungar*, Editura Autorului, Arad, 1904, p.83: „Din totalul de 343.957 locuitori, înregistrați în anul 1890, 60,81%, adică 208.957 sunt români”.

⁵ Charle Christophe, *Intelectualii în Europa secolului al XIX-lea*, Editura Institutul European, Iași, 2002, pp. 212-213.

⁶ Miron Moise Romanul (1828-1898), profesor la Institutul Teologic din Arad, episcop al Aradului (1873) și mitropolit al Transilvaniei (1873-1898). Intră în cinul monahal la Hodoș-Bodrog, în anul 1857, primind numele de Miron. Este hirotonit protodiacon (1858), singhel (1863), apoi protosinghel (1864). A fost remarcat de Andrei Șaguna, mai ales pentru implicarea sa în mișcarea politică a românilor transilvăneni. A colaborat la „Concordia” lui Sigismund Pop, la „Albina” lui Vincențiu Babeș, la „Telegraful Român” de la Sibiu, la „Federațiunea” lui Alexandru Roman, precum și la „Alföld” din Arad, uneori

1848 încóce, totdeun 'a caus 'a natiunala a ocupatu loculu primu in lucrarile publice ale romaniloru si cá acum 'a, avendu unu terenu liberu de actiune, éra-si totu numai caus 'a nóstra natiunala trebue se o punemu la loculu primu"⁷. Această reuniune politică a arădenilor s-a desfășurat în sala Institutului Teologic, în prezența a peste 100 de reprezentanți, prilej cu care s-a ales și un comitet de conducere, compus din 30 de membri⁸, care avea sarcina de a coordona activitatea politică a românilor din comitat. N-au lipsit nici divergențele de opinii, astfel că după procedura de alegere a comitetului „urmă o desbatere infocata intinsa mai pana la amaratiune. S'a facutu adeca intrebarea: siliti de impregiurari se dee óre romanii semne de bucurie prin stéguri si prin participare la bancheturi, séu alte manifestatiuni de bucurie pentru constitutiunea de acum 'a"⁹. Cu, sau fără steaguri de bucurie pentru „constituțiunea” cea nouă¹⁰, organizarea politică a românilor arădeni avea să mai aștepte până spre finele anului 1867, deoarece evenimentele din capitala Imperiului se precipitau. Monarhia Habsburgică intra în faza compromisului austro-ungar, iar împăratul Francisc Iosif lăsa afacerile interne din Transleithania pe mâna „nației maghiare”¹¹.

Pe 2/14 decembrie 1867, sub semnăturile lui Miron Romanul, Nicolae Philimon și Lazăr Ionescu, fruntașii românilor arădeni sunt convocați la o nouă conferință la Arad, în vederea constituirii primei formațiuni politice a românilor din Imperiu: „Domnule! Se simte forté tare lips 'a ca romanimea din comitatulu aradanu, prin o contielegere fratiésca sa-si defiga directiv 'a ce e de a se urmă intre impregiurarile de acum, si sa se intrunésca catu mai strinsu intru o lucrare, ce o ceru de la noi peste totu

---

semnând cu pseudonimul „Melarian”. (Vezi: Pavel Vesa, „Învățămintul teologic de la Arad (1822-1948)”, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013, pp. 385-386.

⁷ *Albina*, anul II, nr. 18-125, *loc cit.*

⁸ Vasile Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Editura Facla, Timișoara, 1978, p. 15. Regretatul cercetător arădean precizează că numărul membrilor aleși în comitetul de conducere a fost de 30. În ziarul „*Albina*” nr. 18-125, din 12/24 februarie 1867, *loc. cit.*, este menționată cifra de 36.

⁹ *Albina*, anul II, nr. 19-126, din 15/27 februarie 1867, pp. 1-2, articolul „*Conferinti 'a natiunala romana in Aradu*” II, semnat: Brutus.

¹⁰ Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, Editura Mirton, Timișoara, 2003, p.126: „*La începutul anului 1867 – în 17 Februarie – împăratul Francisc Iosif restaura constituția regatului său ungar și numi pe contele Iuliu Andrássy președinte al Consiliului de Miniștri. Bucurie mare pretutindenți, ovațiuni entuziaste pentru Rege și Te-Deum-uri în toate bisericile!*”

¹¹ Alan John Percivale Taylor, *Monarhia Habsburgică 1809-1918*, Editura ALLFA, București, 2000, p. 117.

*interesele comune a le patriei, si cu deosebire interesele noastre natiunali*¹². Cel care semnează articolul din „*Albina*” este chiar Iosif Goldiș, episcopul de mai târziu al Aradului, la acea vreme prim-vicecomite al congregației comitatense¹³. „*Insotirea nationala a intielegintiei romane din comitatu*” este deschisă de către protosincelul Miron Romanu, după care se trece la alegerea unui președinte de ședință și a unui „*notariu*”. Ca președinte a fost ales „*Sigmundu Popoviciu*”, iar „*de notariu Ioane Moldovanu*”, ambii desemnați „*prin aclamatiune*”. Mai departe, Lazăr Ionescu citește programul politic al „*insotirii nationale*”, care a fost adoptat în unanimitate de către cei peste 100 de fruntași români prezenți. La acea vreme, Ungaria nu dispunea de un cadru legislativ care să reglementeze activitatea formațiunilor politice, singurul act normativ aflat la dispoziție în acest sens fiind legea electorală, care stipula că cei care dispuneau de dreptul de vot se puteau organiza în „*cluburi parlamentare*”¹⁴. Acesta este motivul pentru care, în comunicatele oficiale, fruntașii politici români utilizau expresiile de „*însoțiri naționale*”, „*cluburi electorale*” etc.

Treizeci de ani mai târziu, referindu-se la constituirea acestei prime formațiuni politice a românilor din Imperiul Habsburgic la Arad, Vasile Mangra¹⁵ va publica în paginile ziarului „*Tribuna Poporului*” un articol în

---

¹² *Albina*, anul II, nr. 139-240, nr.cit, pp. 2-3, articolul „*Aradu, 27 diecembre*”, semnat: I. Goldisiu.

¹³ Iosif (Ioan, de botez) Goldiș (1836-1902) a urmat cursurile Preparandiei, pe care le-a absolvit în anul 1861. Urmează Facultatea de Drept din Debrețin și Filosofia la Universitatea din Pesta. Funcționează ca notar în Șepreuş, până în anul 1864, după care Gheorghe Popa, comitele suprem al Aradului, îl numește notar al treilea la comitat, iar din 1867 este ales vicecomite prim. La sfatul lui Andrei Șaguna intră în serviciul Consistoriului eparhial arădean. Funcționează ca profesor la Preparandie, dar și la Liceul de stat din Arad (1879-1892), după care este numit vicar al Consistoriului episcopal de la Oradea. În anul 1899 este ales episcop al Aradului, Orăzii-Mari, Ienopolei, Hălmaşului și părților anexe ale Banatului timișan, fiind susținut puternic de către gruparea tribuniștilor arădeni. (Vezi: Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1701-1918)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, pp. 146-152).

¹⁴ Liviu Maior, „*Dualismul și politica sa națională*”, în Pompiliu Teodor, Liviu Maior, Nicolae Bocșan, Șerban Polverejan, Doru Radosav și Toader Nicoară, „*Memorandul (1892-1894). Ideologie și acțiune politică românească*”, Ediția a II-a, Editura „*Progresul Românesc*”, București, 1994, p. 237.

¹⁵ Vasile Mangra (1850-1918), profesor la Institutul Teologic din Arad, vicar al Consistoriului din Oradea (1900-1916), mitropolit al Transilvaniei (1916-1918). În anul 1902 a fost ales episcop al Aradului, dar nu a fost confirmat de către guvernul maghiar. Între în cinul monahal în anul 1878 la mănăstirea Hodoș-Bodrog, primind numele de Vasile (de botez, îl chema Vincențiu). Ierodiacon (1879), ieromonah (1880), arhimandrit (1906). A fost unul dintre cei mai activi luptători naționali până în anul 1910, când se înscrie în

serial cu privire la „Partidul național în comitatul Aradului”¹⁶, precizând că „evenimentele cele mari i-au găsit pe Arădani totdeauna gata și în rândurile dintâiu ale luptătorilor. Eară când Monarchia a primit organizațiunea sa actuală, ei au fost cei dintâiu, care s’au organizat în partid politic național cu un program precis. Pe atunci partid politic organizat României nu aveau nicăiri în alte părți... În adevăr partidul național român din Transilvania nu se organiză desăvârșit decât la 1881, în conferența dela Sibiu, pe când în comitatul Aradului era organizat dela 1867”.

Redăm integral programul politic adoptat la 25 decembrie 1867 de către fruntașii arădeni utilizând articolul lui Vasile Mangra, din 1897, nu pe cel al lui Iosif Goldiș din 1967, cu toate că cele două documente sunt absolut identice. Diferă doar limba utilizată, tribunistul arădean redactându-și articolul conform normelor Academiei Române, în vreme ce „Albina” din 1867 era redactată după mult prea latinistele reguli cipariene.

P R O G R A M

„Considerându-se: că într-un stat constituțional starea politică a unui popor mai ales prin însoțiri se poate întări și promova în scopul dorit;

Considerându-se: că în comitatul Aradului și până acum se formară partide politice, care deși în multe se potrivesc cu intențiunile noastre nu mai puțin loiale, decât ale lor: dar’ totuși acele nu corespund în toate intereselor speciali ale poporului român;

Mai departe considerându-se: că inteligența română din comitatul acesta nu poate fi indiferentă cătră trebile publice ale patriei, și între aceste cătră interesele și dorințele speciali ale poporului român; ba chiar ea se simte naturalminte chemată a conlucra spre promovarea acelora, și a da expresiune adevărată opiniei publice a poporațiunii române din acest comitat;

În fine considerându-se: că îndestulirea ulterioară a intereselor noastre naționale va atârna mai vârtos de la o conlucrare solidară a inteligenții române în afacerile autonome ale municipielor comitatense și

---

partidul lui Tisza István și candidează ca deputat pe listele Partidului Muncii în cercul electoral Ceica. Din acest motiv, contemporanii l-au considerat ca fiind un trădător al cauzei naționale. (Vezi: Pavel Vesa, , „Învățămintul teologic de la Arad (1822-1948)... op.cit, pp.359-361; Marius Eppel, „Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)”, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006).

¹⁶ *Tribuna Poporului*, anul 1, nr. 34, din 20 februarie/4 martie 1897, pp. 1-2, articolul „Partidul național în comitatul Aradului I”, nesemnlat

cețănești; - *inteligența română din comitatul Aradului compune o însoțire națională română, pe lângă următorul program politic:*

1. *Partida națională română din comitatul Aradului, pe lângă păstrarea credinții strămoșești către tron și dinastia domnitoare, se dechiară pentru principiile cele liberale, care a produs așezămintele democratice ale legilor din anul 1848; - recunoaște integritatea patriei comune, și voește susținerea și desvoltarea constituțiunii acesteia, așezate pe reprezentanța poporală și garantată prin legi fundamentale; - de-odată însă partida aceasta e convinsă: că deslegarea Țării de naționalitate pe principiul egalității complete, spre îndestulirea tuturor popoarelor patriei, este nu numai dreaptă, cuviincioasă și neamânabilă: ci aceea stă chiar în interesul principal al consolidării patriei, și libertății constituționale; - din care motiv partida e convinsă și despre aceea: că prin realizarea acestor principii pe calea legislativă, constituțiunea patriei e de a se compleni cu legi corespunzătoare și în privința aceasta; în fine partida se dechiară pe lângă principiul egalității tuturor confesiunilor, și pe lângă susținerea sistemii și autonomiei municipielor, organizându-se pe temeiul reprezentanței poporului.*

2. *Conform principiilor manifestate, partida între marginile legilor sus stătătoare va conlucra din toate puterile la promovarea binelui public al patriei, și la înaintarea cauzei publice a națiunii române din această țeară în genere; precum și la promovarea intereselor speciale ale populațiunii române din comitatul acesta.*

3. *Membru în partida aceasta poate fi ori-care român din comitatul Aradului, prevăzut cu dreptul de alegător, care sau prin subscrierea programului acestuia, sau și altcum se declară de membru.*

4. *Pentru buna conțelegere și conlucrare solidară în toate agendele partidului membrii acestuia se îndatoresc, părerile lor individuale a le supune tot-d'a-una votului majorității.*

5. *Trebile partidului le va conduce un comitet permanent, ales de adunarea generală constituantă*¹⁷.

Revenind la textul publicat de către Iosif Goldiș în „Albina” din 20 decembrie 1867/1 ianuarie 1868 – ziar care la acea vreme apărea la Viena, sub directa coordonare redacțională a lui Vincențiu Babeș¹⁸ – aflăm că „programulu acest'a primindu-se cu unanimitate, pentru organizarea

---

¹⁷ *Idem.*

¹⁸ George Cipăianu, *Vincențiu Babeș (1821-1907)*, Editura Facla, Timișoara, 1980, p. 113.

partidei s'au alesu prin aclamatiune unu comitetu statoriu din 50 de membri cari sunt urmatorii: Miron Romanu, Ioane Ratiu¹⁹, Iosifu Belesiu²⁰, Georgiu Popescu²¹, Ioane Munteanu²², Ioane Rusu²³, Sigmundu Popoviciu²⁴, Dr. Atanasiu Sandoru²⁵, Emanuiliu Misiciu²⁶, Ioane Rosiu²⁷, Ioane Arcosi²⁸,

¹⁹ Ioan Raț (1818-1878), absolvent al Institutului Teologic din Arad (1841-1842), este hirotonit preot la Sâmbăteni. Episcopul Gherasim Raț îl numește profesor de „*gramatică valahă*” la Institutul Teologic din Arad, iar în 1844 devine protopop al Aradului. S-a implicat activ în mișcarea națională, precum și în activitatea de inspector școlar, conexă funcției de protopop. (Vezi: Pavel Vesa, „*Învățăământul teologic de la Arad (1822-1948)*... *op.cit.*, m p. 384).

²⁰ Iosif Ierotei Beleş (1822-1900) urmează Institutul Teologic din Arad și Facultatea de Filozofie a Universității din Pesta. Gherasim Raț îl hirotonește preot-capelan la Vărădia de Mureș (pe lângă socrul său, protopopul Ioan Cefan). Profesor la Institutul Teologic din Arad (1856), apoi protopop al Vărădiei de Mureș (1861). În 1869 rămâne văduv și intră în cinul monahal la Hodoș-Bodrog, primind numele de Ierotei. În anul 1880 este numit vicar episcopesc la Oradea. În anul 1892 se pensionează și se retrage la Vărădia de Mureș. (Vezi: Pavel Vesa, „*Învățăământul teologic de la Arad (1822-1948)*... *op.cit.*, pp. 326-327).

²¹ George Popescu, la acea vreme protopresbiter la Șiria. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, din 24 august/5 septembrie 1868, pp.488-489, apud: Eugen Gluk, Nicolae Roșuț, „*Aradul și mișcarea memorandistă*”, Universitatea Cultural Științifică Arad, 1976, pp. 42-43). Gheorghe Popescu a funcționat protopop, dar și ca preot la Șiria între anii 1866-1877 (Vezi și Pavel Vesa, „*Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*”, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 560).

²² Ioan Munteanu, la acea vreme protopresbiter la Buteni (între anii 1866-1868). Ioan Munteanu administrează protopopiatul Buteni după suspendarea din funcție a lui Petru Moldovan, până la alegerea lui Ioan Groza. (Vezi: Pavel Vesa, „*Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*”, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 551).

²³ Ioan Rusu (1816-1891), paroh al bisericii catedrale din Arad, profesor și director al Institutului Teologic-Pedagogic. Traduce și publică, în anul 1885 „*Fabulele lui Demetriu Cichindeal în traducere nouă din originalul sârbesc al lui Dositeiu Obradovici*”. (Vezi: Pavel Vesa, „*Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*”, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, pp. 340-341).

²⁴ Sigismund Popovici, la acea vreme vice-notarul comitatului Arad. (Vezi: Alexandru Roz, Eugen Glück, „*Revoluția românească din 1848-1849 în părțile Aradului*”, în „*Aradul permanentă...*” *op.cit.*, p. 224).

²⁵ Atanasie Șandor, la acea vreme profesor la Preparandia din Arad. (Vezi: Alexandru Roz, Eugen Glück, „*Revoluția românească din 1848-1849 în părțile Aradului*”, în „*Aradul permanentă...*” *op.cit.*, p. 224).

²⁶ Emanuel Misici, la acea vreme asesor la tribunalul comitatens din Arad. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc.cit.*).

²⁷ Ioan Roșu, la acea vreme senator la magistratul cetății (orașului liber regesc, municipiului) Aradului. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc.cit.*).

²⁸ Ioan Arcoși, la acea vreme avocat în Arad. (Vezi: Eugen Glück, Doru Bogdan, Eduard Ivanof, Otto Greffner, Radu Rădulescu, Ianos Ujj, „*Prefacerile economice, social-politice*

Ioane Papu (cap.snpr.), Lazaru Ionescu, Ioane P. Deseanu, Simeonu Popescu²⁹, Nicolau Popoviciu, Stefanu Siorbanu³⁰, Georgiu Ebesfalvai³¹, Georgiu Constantini, Iosifu Ambrusiu³², Davidu Nicora³³, Georgiu Haic'a³⁴, Moise Bocsianu³⁵, Stefanu Antonoviciu³⁶, Alesiu Popoviciu³⁷, Ioane Moldovanu, Ioane Suci³⁸, Petru Suci³⁹, Nicolau Philimonu⁴⁰, Ioane Berceanu⁴¹, Ioane Budai, Ioane Goldisiu, Simeon P. Deseanu, Isaia Monti'a⁴², Ioane Cornea⁴³, Andreiu Tipeiu⁴⁴, Andreiu Machi, Vasiliu

---

și cultural-ideologice premergătoare revoluției de la 1848/49”, în „Aradul, permanență în istoria patriei”, Arad, 1978, p. 224).

²⁹ Simion Popescu, la acea vreme preot paroh la Cuvin. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc. cit.*).

³⁰ Ștefan Șiorbanu, la acea vreme asesor la tribunalul comitatens. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc. cit.*).

³¹ George Edesfalvai, la acea vreme protofiscal comitatens la Arad. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc. cit.*).

³² Iosif Ambruș, la acea vreme asesor la tribunalul comitatens din Arad. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc. cit.*).

³³ David Nicoară, la acea vreme judecător cercual în Aletea (Elek; Ungaria de astăzi). (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc. cit.*).

³⁴ George Harica, la acea vreme jude cercual la T. Vărădia (Vărădia de Mureș de astăzi). (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc. cit.*).

³⁵ Moise Bocșan (? – 1903), a absolvit cursurile Institutului Teologic din Arad (1848), după care este hirotonit preot la Curtici (1849-1880). Protopop al Aradului din 1880, este cercetat disciplinar în anul 1901, după care își dă demisia din postul de protopop.

³⁶ Ștefan Antonovici, la acea vreme asesor la tribunalul comitatens. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc. cit.*).

³⁷ Alesie Popovici, la acea vreme avocat în Comlăuș (cartier în Sântana de astăzi). (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc. cit.*).

³⁸ Ioan Suci, la acea vreme notar comunal în Socodor. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc. cit.*).

³⁹ Petru Suci (1835-1895), urmează cursurile Institutului Teologic din Arad, pe care le absolvă în anul 1857. Protopop al Beliului (din 1885), se implică în politica națională a românilor din comitatul Aradului. (Vezi: Pavel Vesa, „*Învățămintul teologic de la Arad (1822-1948)*... *op. cit.*, p. 219).

⁴⁰ Nicolae Filimon, la acea vreme avocat în Arad. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc. cit.*).

⁴¹ Ioan Berceanu, la acea vreme protopresbiter greco-catolic în Arad. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc. cit.*).

⁴² Isaia Monția, la acea vreme notar comunal în Cuvin. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc. cit.*).

⁴³ Ioan Cornea, la acea vreme preot paroh la Chișineu. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, *loc. cit.*).

⁴⁴ Andrei Tipei, la acea vreme preot paroh în Dieci. S-a născut în anul 1822 în Dieci, a absolvit patru clase inferioare și Institutul Teologic din Arad. (Vezi: Pavel Vesa,

Zorlentianu⁴⁵, Ioane Ardeleanu, Nicolae Cristianu, Ioane Mladinu⁴⁶, Emericu Stanescu⁴⁷, Gustav Rusu⁴⁸, Ioane Luc'a⁴⁹, Georgiu Papu, Nicolau Ardeleanu⁵⁰, Vasiliu Paguba⁵¹, Todoru Halicu⁵², Petru Ionescu și Petru Cociuba^{53,54}.

În continuarea articolului, Iosif Goldiș menționează faptul că președintele de ședință declară încheiate lucrările conferinței, urmând ca cei aleși în „comitetu statatoriu” să-și aleagă structurile de conducere. Toți cei 100 de fruntași arădeni se ridică în picioare și intonează trei strofe din „*imnulu popularu Deșteaptă-te române*”, respectiv „*Destépta-te romane etc. Priviti maretie etc. și Preoti cu crucea 'n frunte*”.

Comitetul provizoriu de 50 de membri alege, prin vot secret, doi președinți și doi notari (secretari): Miron Romanu și Sigismund Popovici, ca președinți, respectiv Ioan (Iosif) Goldiș și Mircea Stănescu, notari. Tot cu această ocazie, comitetul „*a aflatu de lipsa*” pentru alegerea unei comisii restrânse de 10 membri, care să funcționeze pe lângă președinții desemnați:

„*Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*”, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 606, nota 679).

⁴⁵ Vasile Zorleanțu, la acea vreme preot paroh la Căpruța. S-a născut în anul 1820, fiind hirotonit la 16 iunie 1848 de către episcopul Gherasim Raț. (Vezi: Pavel Vesa, „*Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*”, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 591, nota 504).

⁴⁶ Ioan Mladin, la acea vreme notar comunal la Macea. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, loc .cit.).

⁴⁷ Mircea Vasiliu Stănescu (1841-1888), urmează studii de drept la universitățile din Viena și Pesta. Este considerat întemeietorul presei satirice din Transilvania („*Tutti Frutti*” – 1861; „*Strigoii*” – 1862; „*Umoristul*” – 1863; „*Gura Satului*” – 1867). Din 1866 își deschide cancelarie avocățască în Arad, la care va lucra și Ioan Slavici. Se implică în activitatea politică a românilor arădeni, fiind ales de două ori deputat dietal în Parlamentul de la Budapesta (1869 și 1872), din cercul electoral al Chișineului, pe listele Partidului Național Român.

⁴⁸ Gustav Rusu, la acea vreme jude cercual la Șiria. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, loc .cit.).

⁴⁹ Ioan Luca, la acea vreme vicejude cercual la Agrișu. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, loc .cit.).

⁵⁰ Nicolae Ardelean, la acea vreme notar comunal la Buteni. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, loc .cit.).

⁵¹ Vasile Pagubă, la acea vreme jude cercual în Iosășiu. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, loc .cit.).

⁵² Teodor Halic, la acea vreme jude cercual la Buteni. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, loc .cit.).

⁵³ Petru Cociuba, la acea vreme notar comunal în Sâmbăteni. (Vezi: *Federațiunea*, anul I, nr. 124, loc .cit.).

⁵⁴ *Albina*, Anul II, nr.139-240, din 20 decembrie 1867/1 ianuarie 1868, loc .cit.

„Ioane P. Deseanu, Lazaru Ionescu, Emanuilu Misiciu, Nicolae Philimonu, Ioane Rossiu, Ioane Ratiu, Ioane Goldisiu și Emericu Stanescu”⁵⁵. Această comisie restrânsă avea și sarcina de a „compune un regulament, ce - aprobându-se de adunarea generală – va direge toată acțiunea noastră politică națională”⁵⁶.

Fruntașii politici arădeni vor participa, un an mai târziu, la conferința de constituire a Partidului Național Român din Banat și Ungaria, care fusese convocată la Timișoara „pre diu’a de 26 ianuariu/7 februaru 1869 nainte si dupa médiadi” de către Anton Mocioni⁵⁷. Mandatul delegaților arădeni a fost discutat în conferința „comitetulu partitei natiunale” ce se ținuse la Arad, în data de „5 fauru 1869”, sub președinția lui Sigismund Popovici⁵⁸. Delegația arădeană, condusă de către Lazăr Ionescu, era compusă din Miron Romanul, Ioan Popovici-Desseanu, Dumitru Bonciu, Iosif Goldiș, Ioan Luca, M. Nicora și Teodor Șerb. Cei opt frunțași arădeni aveau mandat „se se alipésca la programulu din Tem. in catu nu va fi contrar partitei nóstre din Aradu. Acésta formalitate de precautiune da actului numai o solenitate mai mare, dupa ce scimu că dorintiele natiunei sunt atatu de comune si de unanime, in catu nicairi o conferintia de intieliginti natiunali nu póte otari ceva, ce n’ar adoptá natiunea intréga”⁵⁹. Până la urmă, Lazăr Ionescu nu mai participă la conferința națională de la Timișoara, deoarece în cercul electoral al Radnei – în care-și depusese candidatura pentru dieta de la Budapesta – apăruseră câteva probleme⁶⁰. Cel care-i ia locul în fruntea delegației arădene și care se va impune la conferința de constituire a Partidului Național Român din Banat și Ungaria de la Timișoara va fi

---

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Tribuna Poporului*, anul I, nr. 34, loc .cit.

⁵⁷ *Albina*, anul IV, nr.6, din 17/29 ianuarie 1869, p. 1, „Apelu catra inteliginti’a natiunale din partile Ungariei și ale Banatului”, semnat: Antoniu Mocioni m.p.

⁵⁸ *Ibidem*, anul IV, nr.10, din 29 ianuarie/10 februarie 1869, p. 2, articolul „Aradu, 5 fauru 1869 (Comitetulu partitei natiunale)”, semnat: Curtius.

⁵⁹ *Idem*.

⁶⁰ Partida națională română din comitatul Aradului făcuse un pact pre-electoral cu partida „deákistă” maghiară, conform căruia românii lăsau cercurile electorale Sântana și Pecica (majoritar românești) la dispoziția candidaților „deakiști”, în vreme ce maghiarii lăsau cercurile electorale ale Șiriei, Buteniului, Radnei și Chișineului pentru candidații români, respectiv pentru Antoniu Mocioni, Ioan Popovici-Desseanu, Lazăr Ionescu și Miron Romanul. (Vezi: *Albina*, anul IV, nr. 10, din 29 ianuarie/10 februarie 1869, p. 2, articolul „Aradu, 5 fauru 1869”, semnat: Curtius). Până la urmă, „deakiștii” încalcă pactul, punând la Radna un român renegat, Constantini, care să-l contra-candidateze pe Lazăr Ionescu (Vezi: *Albina*, anul IV, nr. 12, din 2/14 februarie 1869, p. 4, articolul „Aradu, 5 fauru (Deákistii au calcatu pactulu)”, semnat: Curtius).

avocatul Mircea V. Stănescu. Acesta va fi desemnat ca notar al conferinței naționale de la Timișoara și va rosti, în numele tuturor delegaților români din Banat și Ungaria, cuvântul de salut la alegerea lui Alexandru Mocioni în fruntea partidului: „*Dr. Ales. Mocioni carele inse in raspunsulu ce dete oratiunei dlui Stanescu din partea romaniloror si dlui Dolga din partea serbiloror, cu caracteristic 'a-i modestia, derivà onórea asupr 'a deputatiloror din partit 'a natiunale*”⁶¹.

În data de 9 mai (stil nou) 1872, Anton Mocioni⁶² convoacă o adunare generală a tuturor românilor din Banat și Ungaria la Arad, „*ór 'a 4, de la médiadi*”, în sala mare a hotelului „*Crucea Albă*”⁶³ (actualmente hotelul „*Ardealul*” n.a.). Scopul adunării generale era „*pentru a deliberá si a mediloci contielegere despre program 'a natiunale*”, respectiv „*pentru a combiná si a pune la cale celea mai corespundietórie medilóce in privinti 'a alegeriloror ce ni stau nainte, intru interesulu causei natiunale*”. Ioan Popovici-Desseanu este ales președinte de ședință, iar Iosif Botto și Georgiu Popa – secretari. La adunarea generală de la Arad sunt reprezentați românii din comitatele Arad, Bihor, Bichiș, Cenad, Timiș, Torontal, Caraș, Zărand, Solnocul-de-mijloc, Satu-Mare și Crasna, iar cei din comitatul Chioarului, neputându-se prezenta, au trimis o telegramă „de aderență” subscrisă de 19 fruntași, prin care se declară „*solidari in privinti 'a concluseloror ce le aduce adunarea*”. Deosebit de interesantă este, însă, propunerea dr. Iosif Hodoș, conform căreia expresia „*partida noastră*” să fie completată cu „*națională română*”⁶⁴. Astfel, Partidul Național Român – putem utiliza de-acum acest termen – propune alegătorilor și aderenților din Banat și Ungaria următorul program politic, pe care, pentru ușurința exprimării, îl preluăm tot din „*Tribuna Poporului*” din anul 1897⁶⁵:

---

⁶¹ *Ibidem*, articolul „*Diariu parteculariu despre conferinti 'a natiunale tienuta in Temisióra in 26 januarior/7 fauru 1869*”, pp. 1-4, semnat: Reportatoriulu speciale alu „*Albinei*”.

⁶² Anton Mocioni (1816-1890) fusese ales deputat în 1865, în cercul electoral Șiria, îndeplinind și funcția de președinte al Clubului deputaților naționali români din Parlamentul de la Budapesta.

⁶³ *Albina*, anul VII, nr. 37, din 7/19 mai 1872, pp. 2-3, articolul „*Protocolulu adunatiei politice a romaniloror, ce s 'a tienutu in Aradu, la 9 maiu st.n. 1872*”, nesemnat.

⁶⁴ *Idem*.

⁶⁵ *Tribuna Poporului*, anul I, nr.35, din 21 februarie/5 martie 1897, pp. 1-2, articolul „*Partidul național în comitatul Aradului II*”, nesemnat.

P R O G R A M

- „1. Solidaritate cu națiunile patriei de asemenea direcțiune politică.
2. Conferența pretinde că chestiunea de naționalitate să se deslege cât mai curând între marginile integrității politico-teritoriale ale țerii și fără a face imposibilă o administrațiune regularie, pe baza egalei îndreptățiri naționale, în sensul acelu proiect, ce clubul național l-a așternut dietei în anul 1868.
3. Fără a prejudeca decisiunilor conferenței generale a Românilor din Transilvania ce va să se țină, această conferență până atunci ține la proiectul de rezoluțiune ce în anul 1868 clubul național l-a așternut dietei ungurești, având acel proiect de scop a netezi calea pentru o complanare a diferențelor ce subsistă între unele dispozițiuni legislative și între interesele îndreptățite ale poporului român din Transilvania. Dar în virtutea identității de interese între Românii dincoaci și între frații din Transilvania, această conferență se crede îndreptățită a-și exprima dorința, ca în cazul dacă Românii din Transilvania în conferența lor eventuală s'ar pronunța pentru participarea la alegeri, vor să-și țină de chemarea lor națională ca în toate cercurile, în care dânșii dispun de majoritate, să aleagă numai deputați pronunțați de partidul național român.
4. Fiind-că după experiențele de până acum n'a putut a nu se observa un fel de legătură internă între articolul de lege XII din 1867 și între negațiunea egalității de drept pentru națiunile nemaghiare, din cauza aceasta este datorința partidului național a'l combate cu toate mijloacele legale.
5. Partida națională dorește să se extindă cât mai mult dreptul de alegere și anume își ține de datorință a lucra spre aceea, ca legea electorală din Transilvania, ce batjocorind idea dreptului, scoate din cadrul constituțiunii mai mult de $\frac{3}{4}$ ale populațiunii, să se reformeze cât mai curând în conformitate cu recerințele democratice ale adevăratei sisteme reprezentative.
6. Partidul național consideră înaintarea învățământului public de o condițiune prealabilă pentru prosperarea țării întregi a națiunii române deschilinit; drept-aceea el va stărui la înființarea de felurite institute de învățământ și cultură publică și pentru poporul român – anume fiindcă învățământul poporal românesc se cade în precumpenița școalelor confesionale, va tinde ca acele dispozițiuni ale legii, care îngreunează eficacitatea acestor școale, să se delătore cât mai curând.
7. Partidul național din privința unei bune economii de stat, va tinde și mai departe ca și până aici a împedeca toate cheltuielile improductive și

care nu sunt de interes general; el va ținti ca prin o reformă a sistemului actual de contribuțiune, sarcinile să se împartă mai potrivit.

8. Partidul național va sprigini dorințele partidului național din Croația, încât acestea nu vor tinde a desface legătura legală cu coroana Sf. Ștefan.

9. Partidul național combate instituțiunea voturilor virile, centralisațiunea introdusă atât în administrațiunea politică, cât și în cea justițiară și peste tot își cunoaște de datorință a înainta toate reformele necesare pentru desvoltarea materială și intelectuală a țării în spiritul democrației și al liberalismului”.

Din ziarul „Albina” din 7/19 mai 1872 – care se deschide cu un anunțul privind decesul lui „Jonu Heliade Rădulescu” – aflăm că, după aprobarea în unanimitate a programului politic, participanții la conferința națională a Partidului Național Român din Banat și Ungaria de la Arad, adoptă, tot în unanimitate, propunerea lui Mircea V. Stănescu, conform căreia toți candidații și deputații naționali români să se oblige „sub cuvântul onórei” că se vor ține de „partit’a natiunala romana și de program’a ei”⁶⁶. Este aprobată și propunerea pe care o face Vinčențiu Babeș, ca să se aleagă un comitet general al Partidului Național Român din Banat și Ungaria care să-și aibă sediul la Arad, format din „celu pucinu 15 și celu multu 25 de membri, din locu și de prin parti”, precum și comitete centrale în toate comitatele, respectiv comitete cercuale până la nivel de comună. Cu alte cuvinte, se alege o structură de conducere a partidului, cu reședința la Arad, care să coordoneze activitatea structurilor de la nivelul comitatelor, care la rândul lor vor avea sarcina coordonării structurilor cercuale⁶⁷. Comitetul general de conducere al Partidului Național Român

---

⁶⁶ *Albina*, anul VII, nr.37, din 7/19 mai 1872, pp. 2-3, *loc. cit.*

⁶⁷ O propunere asemănătoare făcuse Vinčențiu Babeș și la conferința de constituire a partidului de la Timișoara, invocând tot un comitet central format din 15-25 membri, cu reședința la Timișoara, care să coordoneze comitetele comitatense și cercuale din Banat și Ungaria. (Vezi: *Albina*, anul IV, nr. 12, nr.cit., p.4). Faptul că acum, același Vinčențiu Babeș propune ca sediul central al Partidului Național Român din Banat și Ungaria să fie la Arad, în aceleași condiții organizatorice, ne îndreptățește să credem că alegerea Timișoarei ca primă reședință a partidului a fost motivată de încercarea deputaților dietali români de a da satisfacție omologilor lor sârbi, care-și constituiseră Partidul Liberal Sârb cu doar câteva săptămâni înainte. De fapt, liderul sârbilor din Vojvodina, Svetozar Miletici, chiar a participat la conferința românilor de la Timișoara din 7 februarie 1869, conducând o impresionantă delegație sârbească, iar în acea perioadă deputații dietali români și sârbi elaborau, împreună, un proiect de lege a minorităților din Ungaria. (Vezi: Liviu Maior, „Înființarea și unificarea Partidului Național Român”, în „Memorandul...op,cit., p. 238).

din Banat și Ungaria, „*cu risedinti'a in Aradu*” va însuma un număr de 20 de membri, aleși cu ocazia conferinței de la Arad:

- „1. *Joane Popoviciu-Desseanu, din Aradu.*
2. *Lazaru Popoviciu, din Aradu.*
3. *Demetriu Bonciu, din Aradu.*
4. *Mircea B. Stănescu, din Aradu.*
5. *Joane Rațiu, din Aradu.*
6. *Josifu Codreanu, din Aradu.*
7. *Teodoru Serbu, din Aradu.*
8. *Joane Arcosi, din Aradu.*
9. *Georgiu Craciunescu, din Aradu.*
10. *Dr. Joane Papu, din Aradu.*
11. *Alessiu Popoviciu, din Comlosiu.*
12. *Nicolau Philimonu, din Pecica.*
13. *Paulu Milovanu, din Mandrulocu.*
14. *Stefanu Adamu, din Temisiora.*
15. *Alessandru Mocioni, din Capelnasiu.*
16. *Joane Popoviciu, din Jancahidu.*
17. *Teodoru Papu, din Baia de Crisiu.*
18. *Parteniu Cozma, din Beiusiu.*
19. *Georgiu Vasielieviciu, din Beusiu.*
20. *Vincentiu Popu, din Gebeliu.*”

Așadar, dintre cei 20 de membri, câți compun comitetul central al Partidului Național Român din Banat și Ungaria, 10 sunt din Arad, procent care vorbește de la sine în ceea ce privește importanța politică a acestui oraș în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. La fel de important este și ultimul „*decisulu*” adoptat cu această ocazie la Arad: „*Comitetului centrale ce se alese, i se incredintiedia autenticarea acestui protocolu si modulu publicarii lui astfeliu, ca se ajunga la cunoscenti'a tuturoru romaniloru, fie prin gazetele natiunali, ori si prin tiparire separata. La tóta intemplarea, si prin veri care modu, publicatiunea sa se faca in tóte partile si câtu mai curendu pantru ca nici unu romanu, interesatu de binele natiunii sale, se nu ramana in nesciinta, sau la indoiéla despre datorinti'a sa natiunala, ci s'o vada apriatu ca s'o intielega si se si-o implinesca*”⁶⁸.

---

⁶⁸ *Idem.*